

Kamilewicz-Rucińska, Danuta

"Wychowanie do życia w rodzinie" w szkolnictwie podstawowym i średnim na Warmii i Mazurach

Studia Redemptorystowskie nr 9-2, 123-138

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Dr Danuta Kamilewicz-Rucińska
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
Wydział Teologii UWM w Olsztynie
Katedra Filozofii i Kultury Chrześcijańskiej

„WYCHOWANIE DO ŻYCIA W RODZINIE” W SZKOLNICTWIE PODSTAWOWYM I ŚREDNIM NA WARMII I MAZURACH

Ludzie! Mam 14 lat i chodzę do gimnazjum. Dzisiejsza młodzież, tzn. moi znajomi, jest bardzo ciekawa wiedzy o życiu. Najgorsze jest to, że co niektórzy wiedzą aż za dużo na pewne tematy. Ja na przykład lubiłam panią od „Wychowania do życia w rodzinie”, ponieważ gdy ona opowiadała, można było to wszystko sobie wyobrazić. (...) Niektórzy rodzice myślą wyłącznie o sobie. To co, że ich dziecko nie ma żadnych problemów rodzinnych. Koledzy lub koleżanki w jego klasie mogą być w innej sytuacji. Pani raczej nie opowiada o seksie jak o złej „grze”, tylko jako umiłowanie ludzkiego ciała i rodzaj miłości. Tak więc, zachęcam co niektórych rodziców do zmienienia swojej opinii na ten temat. Nie bójcie się wysłać dzieci na tego typu lekcje. Są one bardzo przydatne, a oceny z tego nie ma, bo największą ocenę wystawi im życie!

Uczennica¹

Z mocy prawa polska szkoła ma być miejscem przekazywania wiedzy o ludzkiej płciowości, prokreacji, małżeństwie i rodzinie, przygotowywać do pełnienia przyszłych ról małżeńskich i rodzicielskich w ramach zajęć edukacyjnych „Wychowanie do życia w rodzinie”. Potrzeba wprowadzenia do szkół zajęć edukacyjnych obejmujących te treści wynikała z ogromnego przyspieszenia przemian zachodzących w społeczeństwie w ostatnich latach. Związek Nauczycielstwa Polskiego jest jednym z sygnatariuszy podpisanego w 2009 roku Porozumienia na rzecz upowszechniania edukacji

¹ Komentarz ‘uczennicy’ do artykułu *Obowiązkowe wychowanie do życia w rodzinie*, <http://ekai.pl/wydarzenia/x21835/obowiazkowe-wychowanie-do-zycia-w-rodzinie/> (dostęp: 12 czerwca 2010).

seksualnej dzieci i młodzieży w polskiej szkole. Założenia Porozumienia mówią między innymi o:

- seksualności jako niezbywalnym elemencie życia każdej jednostki od narodzin aż do śmierci;
- roli edukacji seksualnej w kształtowaniu odpowiedzialności, podejmowaniu rozsądnych decyzji życiowych, kształtowaniu szacunku dla siebie i innych, budowaniu zdrowych relacji między ludźmi;
- szkodliwości braku wiedzy i szkodliwości wiedzy zideologizowanej w zakresie seksualności.

Nauczyciele mają obowiązek zapewnić dostęp do edukacji na najwyższym poziomie, w odpowiedzi na potrzeby uczniów i potrzeby „społeczeństwa opartego na wiedzy”². Każdy z nauczycieli jest wychowawcą, nawet jeżeli formalnie tej funkcji nie pełni. Powinni więc kształtować, postulowaną już w podstawie programowej dla przedszkoli, umiejętność przewidywania skutków zachowań wśród uczniów, a także postawę odpowiedzialności za dokonywane wybory. Temu właśnie mają służyć godziny wychowawcze poza godzinami wychowawczymi „Wychowanie do życia w rodzinie”. Wbrew naszym oczekiwaniom, dość często konkretne sytuacje mające miejsce w szkole (wulgaryzmy seksualne, traktowanie osób płci odmiernej, podział zadań między chłopców i dziewczynki itd.) powinny być wykorzystywane wychowawczo.

Regulacje prawne „Wychowania do życia w rodzinie”

Wychowanie prorodzinne i seksualne w polskiej szkole zaczęło się od nadobowiązkowego przedmiotu „Przysposobienie do życia w rodzinie socjalistycznej”. W 1981 roku decyzją Ministra Oświaty i Wychowania przedmiotnik „socjalistycznej” odrzucono oraz wprowadzono ów przedmiot jako obowiązkowy, realizowany w klasach V–VIII szkoły podstawowej i na wszystkich poziomach szkół ponadpodstawowych. Szczegółowy program „Przysposobienia do życia w rodzinie” wszedł do szkół z dniem 4 czerwca 1984 roku. Zmiany nastąpiły w styczniu 1993 roku po uchwaleniu przez Sejm Rzeczypospolitej Polskiej ustawy o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży, która zobowiązywała Ministra Edukacji Narodowej do ustalenia szczegółowe-

² Porozumienie na rzecz upowszechnienia edukacji seksualnej dzieci i młodzieży w polskiej szkole z 20 stycznia 2009, www.gender.uw.edu.pl/node/682 (dostęp: 10 czerwca 2010).

go programu nauczania³. Zgodnie z wytycznymi ustawy, 18 sierpnia 1993 roku Minister Edukacji Narodowej wydał zarządzenie, na mocy którego szkoły zostały zobligowane do realizacji wychowania seksualnego. Kolejne, następujące co kilka lat zmiany⁴ w prawodawstwie polskim zaowocowały w szkolnictwie przedmiotem „Wychowanie do życia w rodzinie”.

Na dzień dzisiejszy podstawowymi aktami prawnymi regulującymi w szkole sposób realizacji zajęć „Wychowanie do życia w rodzinie” są:

1) rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 12 sierpnia 1999 roku⁵ w sprawie sposobu nauczania w szkole oraz zakresu treści dotyczących wiedzy o życiu seksualnym człowieka, o zasadach świadomego i odpowiedzialnego rodzicielstwa, o wartości rodziny, życia w fazie prenatalnej oraz metodach i środkach świadomej prokreacji zawartych w podstawie programowej kształcenia ogólnego ze zmianami

- zawartymi w rozporządzeniu zmieniającym z dnia 20 lipca 2001 roku⁶;
- zawartymi w rozporządzeniu zmieniającym z dnia 19 lipca 2002 roku⁷;

2) rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 6 listopada 2003 roku zmieniające rozporządzenie w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół⁸.

³ Ustawa o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży, Dz. U. 1993, nr 17, poz. 78, art. 4, pkt 2.

⁴ Na mocy nowelizacji ustawy z 30 sierpnia 1996 roku o planowaniu rodziny (Dz. U. nr 139, poz. 646) Minister Edukacji Narodowej wydaje zarządzenie nr 17 w sprawie sposobu wprowadzenia do nauczania szkolnego oraz zakresu treści programowych przedmiotu: „Wiedza o życiu seksualnym człowieka”. Lawina protestów ze strony rodziców, którzy obawiali się efektów edukacji seksualnej typu zachodniego, była wynikiem podjęcia decyzji o rozpoczęciu realizacji tych zajęć od 1 stycznia 1998 roku. Nowy minister edukacji prof. Mirosław Handke powołuje zespół opiniodawczo-doradczy ds. wprowadzenia przedmiotu „Wiedza o życiu seksualnym człowieka” do nauczania szkolnego, a wyniki pracy określa w rozporządzeniu z 21 kwietnia 1998 roku (Dz. U. nr 58, poz. 369). Zmiany z 16 grudnia 1998 roku w ustawie o planowaniu rodziny (Dz. U. 1999, nr 5, poz. 32) dotyczyły przede wszystkim uprawnień do podejmowania decyzji o nazwie i treściach przedmiotu przez ministra edukacji narodowej. 15 lutego 1999 roku Minister Edukacji wydaje rozporządzenie w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego (Dz. U. nr 14, poz. 129), która dotyczy treści programowych „starego” przedmiotu o nowej nazwie „Wychowanie do życia w rodzinie”. 12 sierpnia 1999 roku ogłoszono rozporządzenie Ministra Edukacji w sprawie sposobu nauczania szkolnego oraz zakresu treści dotyczących wiedzy o życiu seksualnym człowieka, o zasadach świadomego i odpowiedzialnego rodzicielstwa, o wartości rodziny, życia w fazie prenatalnej oraz metodach i środkach świadomej prokreacji zawartych w podstawie programowej kształcenia ogólnego (Dz. U. nr 67, poz. 756).

⁵ Dz. U. 1999, nr 67, poz. 756 ze zm.

⁶ Dz. U. 2001, nr 79, poz. 845.

⁷ Dz. U. 2002, nr 121, poz. 1037.

⁸ Dz. U. 2003, nr 210, poz. 2041.

Wymienione rozporządzenie określa warunki realizacji zajęć edukacyjnych „Wychowanie do życia w rodzinie”, a w szczególności:

- obowiązek spotkania z rodzicami w celu omówienia programu przed przystąpieniem do jego realizacji;
- prawo rodziców do decydowania o udziale swego niepełnoletniego dziecka w zajęciach i prawo decydowania uczniów pełnoletnich o uczestniczeniu w zajęciach;
- liczbę godzin w szkolnym planie nauczania przeznaczonych na realizację przedmiotu w poszczególnych klasach;
- konieczność takiej realizacji treści programowych zajęć, aby stanowiły one spójną całość z pozostałymi działaniami wychowawczymi i profilaktycznymi.

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 grudnia 2008 roku określiło nową podstawę programową dla szkół. Wśród zmian, które niesie podstawa, znajdują się również te, dotyczące nauczania przedmiotu „Wychowania do życia w rodzinie”⁹. W myśl nowej podstawy programowej celem tego przedmiotu jest: „Ukazywanie wartości w życiu osobistym człowieka oraz pomoc w przygotowaniu się do zrozumienia i akceptacji przemian okresu dojrzewania”¹⁰.

Jedną z głównych zmian nowelizacji jest fakt, że zajęcia stają się właściwie przedmiotem obowiązkowym. Nie będą w nich uczestniczyć tylko ci uczniowie w szkołach podstawowych (klasy V i VI), w gimnazjach i szkołach ponadgimnazjalnych (licea ogólnokształcące, licea profilowane, technika i zasadnicze szkoły zawodowe), których rodzice zgłoszą dyrektorowi szkoły sprzeciw w formie pisemnej co do udziału w tych zajęciach; ponadto taki sprzeciw mogą również zgłosić uczniowie pełnoletni.

⁹ Przed zmianami blok zajęć edukacyjnych „Wychowania do życia w rodzinie” był realizowany (obok bloków ekonomii, życia społecznego i in.) w ramach zajęć edukacyjnych „Wiedza o społeczeństwie”. Nauczyciele indywidualnie przeznaczali w nim godziny, podczas których omawiano zagadnienia z tematyki wychowania do życia w rodzinie. Najczęściej tematy te poruszali w okresach najbardziej intensywnej nauki dla uczniów, żeby mogli się w jakiś sposób rozluźnić, ponieważ zagadnień tych nie oceniano się nawet w ramach zajęć edukacyjnych wiedzy o społeczeństwie. Zarzuty Ministerstwa Edukacji Narodowej były takie, że nauczyciele często pomijali tę tematykę w ramach WoS-u i dlatego zajęcia z WdŻwR zostały wydzielone jako oddzielny przedmiot. Taka sytuacja rzeczywiście miała miejsce w niektórych szkołach, co potwierdzają opinie uczniów, o których mówiła Ewa Mieszczkańska, nauczycielka historii oraz wychowania do życia w rodzinie w Gimnazjum nr 3 w Olsztynie podczas wywiadu przeprowadzonego w dniu 29 czerwca 2010 roku.

¹⁰ Podstawa programowa przedmiotu wychowania do życia w rodzinie, s. 158. Podstawa prawna: Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 grudnia 2008 roku w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół.

Uczestnictwo uczniów w zajęciach „Wychowanie do życia w rodzinie” było odnotowywane na świadectwach szkolnych od 1 września 1999 roku, chociaż nie miało żadnego wpływu na promocję ucznia. Od 1 września 2002 roku faktu uczestniczenia lub nie w zajęciach z wychowania w rodzinie nie odnotowuje się na świadectwach promocyjnych lub ukończenia szkoły.

Nauczyciele prowadzący zajęcia z przedmiotu „Wychowanie do życia w rodzinie” powinni mieć odpowiednie kwalifikacje obejmujące wiedzę z wielu dziedzin. Doksztalanie nauczycieli oraz przyznawanie kwalifikacji do prowadzenia zajęć z wychowania do życia w rodzinie było powierzone ośrodkom doskonalenia nauczycieli¹¹. Koordynowaniem tego doksztalania nauczycieli oraz opiniowaniem programów kierowało i było odpowiedzialne Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej w Warszawie¹². Obecnie kwestie te reguluje rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 10 września 2002 roku w sprawie szczególnych kwalifikacji wymaganych od nauczycieli oraz określania szkół i wypadków, w których można zatrudnić nauczycieli niemających wyższego wykształcenia lub ukończonego zakładu kształcenia nauczycieli¹³. Decyzję zatrudnienia konsultanta do spraw wychowania w rodzinie pozostawiono dyrektorom ośrodków doskonalenia nauczycieli. Cele edukacyjne, zadania szkoły, treści nauczania i osiągnięcia zajęć edukacyjnych „Wychowanie do życia w rodzinie”, które muszą być spójne z programami profilaktyki i wychowawczymi szkoły, zapisane są w podstawie programowej kształcenia ogólnego dla poszczególnych typów szkół.

Zmiany w rozporządzeniu wynikają z zaprzestania funkcjonowania dotychczasowych szkół ponadpodstawowych w systemie oświaty, dostosowania przepisów do zmienionej podstawy programowej kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół oraz konieczności dookreślenia warunków uczestnictwa uczniów w zajęciach z wychowania do życia w rodzinie. Z danych Ministerstwa Edukacji Narodowej wynika, że do tej pory w zajęciach „Wychowania do życia w rodzinie” uczestniczyło 64,7% uczniów szkół podstawowych, 65,4% uczniów gimnazjów, 37,7% uczniów liceów ogólnokształcących, 43,7% uczniów liceów profilowanych, 50,5% uczniów techników i 43,7% uczniów zasadniczych szkół zawodowych¹⁴.

¹¹ Dz. U. 2002, nr 121, poz. 1037, § 6.

¹² Tamże, § 7, ust. 2.

¹³ Dz. U. 2002, nr 155, poz. 1288.

¹⁴ *MEN zmienia zasady ws. wychowania do życia w rodzinie i WF*, praca.gazetaprawna.pl/artykuly/344099 (dostęp: 10 czerwca 2010).

Z dotychczasowej możliwości udziału w lekcji „Wychowania do życia w rodzinie” nie korzystało wielu uczniów. Można się zastanawiać, czy to wynik przemyślanych decyzji rodziców, którzy nie ufali nauczycielom i programom przez nich wybieranym do realizacji tego przedmiotu, czy też częściej było to konsekwencją zaniedbania ze strony rodziców, którzy mają coraz mniej czasu dla dzieci. „Praktyka wskazuje, że nieuczestniczenie w zajęciach podejmujących tematykę dotyczącą wiedzy o życiu seksualnym człowieka jest jedną z głównych przyczyn ryzykownych zachowań młodzieży. Wprowadzane w rozporządzeniu rozwiązanie może przyczynić się do zwiększenia frekwencji uczniów poprzez wyeliminowanie sytuacji, w których uczniowie nie uczestniczyli w zajęciach na skutek niedopełnienia formalności. Jednocześnie zachowane zostanie prawo rodziców i pełnoletnich uczniów do odmówienia uczestnictwa w lekcjach” – czytamy w komunikacie Ministerstwa Edukacji Narodowej¹⁵.

Cele „Wychowania do życia w rodzinie”

Wychowanie do życia w rodzinie należy postrzegać jako integralną część wychowania ogólnego. Potrzeba wprowadzenia zajęć „Wychowanie do życia w rodzinie” wynika z ogromnego przyspieszenia zmian zachodzących w społeczeństwie. Różnorodność informacji i wzorów obecnych w mass mediach i – co za tym idzie – w życiu może stać się przyczyną zagubienia młodego człowieka. Istotnym elementem współczesnego wychowania jest współpraca wszystkich środowisk kształtujących osobowość dzieci. Najważniejszą rolę w wychowaniu odgrywa rodzina. Nie da się jednak pominąć wagi innych podmiotów wychowawczych, jakimi są szkoła, grupa rówieśnicza, instytucje wychowawcze.

Zgodnie z podstawą programową kształcenia ogólnego, zajęcia edukacyjne „Wychowanie do życia w rodzinie” służą ukształtowaniu postaw prorodzinnych, prozdrowotnych, prospołecznych, które stanowią ważną część struktury osobowości. Psychologiczne spojrzenie na cel wychowania i kształcenia w szkole zmusza do spojrzenia na ludzką seksualność oraz miłość z perspektywy rozwoju osobowości. Kształtowanie osobowości, w tym potrzeb naturalnych człowieka, postaw wobec systemu wartości dokonuje się w wyniku naśladownictwa, identyfikacji, modelowania społecznego oraz uczenia się za pomocą kar i nagród. Realizacja celu przy-

¹⁵ Tamże.

gotowania do życia w rodzinie spoczywa na rodzicach, ale również na wychowawcach oraz nauczycielach.

Celem nadrzędnym „Wychowania do życia w rodzinie” jest, jak pisze Teresa Król we wstępie do programu, „dopomóc młodemu człowiekowi w jego rozwoju psychofizycznym, społecznym i duchowym”¹⁶. Obowiązkiem domu i szkoły jest przekazanie wiadomości w sposób rzetelny, a jednocześnie delikatny. Zakres treści tych zajęć wymaga od pedagoga taktu i szczególnej ostrożności. Informacje przekazane uczniowi będą sprzężone z koncepcją wychowawczą zmierzającą do integralnego ujęcia ludzkiej seksualności. Wśród tematyki zalecanej przez podstawę programową znajdują się takie zagadnienia, jak między innymi więź rodzinna, relacje rodzinne, konflikty i sposoby ich rozwiązywania, macierzyństwo, ojcostwo. W czasie lekcji uczniowie mają poznawać podstawowe funkcje rodziny z zaznaczeniem i podkreśleniem miejsca dzieci w naturalnym dla nich środowisku. Istotna jest również wiedza dotycząca budowy i funkcjonowania układu rozrodczego człowieka, ciąży, rozwoju płodu. Są tematy dotyczące: zmian fizycznych i psychicznych okresu dojrzewania, prawa człowieka do intymności, istoty koleżeństwa, przyjaźni i miłości, odpowiedzialności za własny rozwój, zasad i kryteriów wyboru czasopism, książek, filmów, programów telewizyjnych. Ponadto uczniowie mają również na tych lekcjach poznać instytucje, które działają na rzecz dziecka i rodziny.

Nadrzędne cele wychowania do życia w rodzinie to:

- kształtowanie poczucia odpowiedzialności za swoje postępowanie;
- rozwijanie umiejętności otwartego i szczerego komunikowania się;
- rozbudzanie szacunku dla wartości kulturowych, obyczajowych i religijnych;
- eliminowanie stereotypów i uprzedzeń;
- rozwój cech osobistych pożądaných w życiu społecznym;
- kształcenie szacunku wobec ludzkiej płciowości;
- promowanie zasad zdrowego stylu życia;
- wzmacnianie właściwych zachowań i nawyków;
- ukazanie wartości więzi rodzinnych w życiu¹⁷.

¹⁶ T. Król, *Wędrując ku dorosłości. Wychowanie do życia w rodzinie dla uczniów kl. 1, 2, 3 gimnazjum*, podręcznik do Nowej Podstawy Programowej, nr dopuszczenia 205/2009.

¹⁷ M. Sitarska, B. Strzemieczna, *Wychowanie do życia w rodzinie*, program nauczania zatwierdzony przez MEN pod nr DKW-4014-17300, Warszawa 2000, www.wychowanie.pl/docs/program.pdf (dostęp: 25 maja 2010).

Piękną puentą byłyby tu słowa Ericha Fromma: „Nic skuteczniej nie prowadzi dziecka do pojęcia, czym jest miłość, radość i szczęście, jak to, że jest ono kochane przez matkę, która kocha sama siebie”¹⁸.

Zasadniczym celem „Wychowania do życia w rodzinie” jest stymulowanie rozwoju zdrowej, zintegrowanej osobowości, odpowiedzialnej za prowadzenie stylu życia, który będzie gwarantował rozwój nie tylko własnej osobowości, ale całej ludzkości. Przedmiotem oddziaływań wychowawczych stają się potrzeby, postawy, systemy wartości, poczucie tożsamości i obraz samego siebie. Wspieranie i stymulowanie rozwoju osobowości uczniów w szkole jest najważniejszym, obok przekazywania wiedzy, zadaniem współczesnej edukacji. Właśnie tak szkołę współczesną i przekazywaną w niej wiedzę widzą naukowcy, politycy, działacze religijni i społeczni oraz sami rodzice. Przekazując taką wiedzę, nauczyciele pomagają swoim wychowankom stawać się coraz bardziej ludźmi. Dla osiągnięcia właśnie takich celów edukacyjnych trzeba kierować się i stosować przede wszystkim zasady:

- zajęcia edukacyjne „Wychowanie do życia w rodzinie” traktować z całą powagą, jakiej domaga się praca z człowiekiem, któremu przysługuje godność, szacunek, wolność, miłość i troska, a jednocześnie z racji wieku potrzeba zrozumienia złożoności człowieka;
- uczeń jest członkiem rodziny i ma doświadczenia, pewną wiedzę o niej wyniesioną z własnego życia oraz obserwacji innych, szkoła nie działa więc w próżni i musi uwzględniać przeszłe i aktualne doświadczenia dziecka;
- w rodzinie dokonuje się transmisja kultury, tożsamości narodowej i rodowej, wartości, norm, a więc wychowanie do życia w rodzinie ma wymiar ogólnoludzki;
- „Wychowanie do życia w rodzinie” nie może abstrahować od tożsamości religijnej uczniów, od ich rozwoju religijnego i nie może być zamknięte na oficjalne nauczanie Kościoła;
- edukacja powinna opierać się i jasno akcentować fundamentalne wartości, takie jak: życie ludzkie, prawda, miłość, odpowiedzialność, wiara religijna, szacunek dla człowieka, szacunek dla pracy ludzkiej, wspólne działanie, wierność, rzetelność, zdrowie i inne;
- nauczyciel prowadzący zajęcia edukacyjne „Wychowanie do życia w rodzinie” powinien sam dzielić i urzeczywistniać wartości i normy, które przekazuje uczniom;

¹⁸ E. Fromm, *Niech się stanie człowiek*, Warszawa 1996, s. 111.

- przekaz wiedzy, stymulowanie rozwoju powinny być dostosowane do wieku oraz poziomu rozwoju dzieci i młodzieży, z uwzględnieniem środowisk, z których pochodzą;
- rozwój osobowości nie może być utożsamiany z rozwojem potrzeby seksualnej ani od niej wyłącznie zależny;
- nauczyciele prowadzący zajęcia edukacyjne „Wychowanie do życia w rodzinie” powinni śledzić i wykorzystywać w swojej działalności aktualne osiągnięcia nauk o człowieku¹⁹.

Czas dojrzewania jest trudnym okresem, zarówno dla dziecka, jak i dorosłych – rodziców, wychowawców, nauczycieli. Jest to czas buntu, poszukiwania nowych autorytetów, odkrywania nieznanego, zdobywania autonomii przez młodego człowieka. Najczęstszą formą lekcji „Wychowania do życia w rodzinie” są dyskusje, podczas których nauczyciel przede wszystkim kontroluje rozmowę uczniów. Wówczas jego zadaniem jest argumentacja poprzez odwołanie się do różnych norm: prawnej, medycznej, obyczajowej, religijnej. W kwestii norm religijnych nauczyciele najczęściej odwołują się do Kościoła rzymskokatolickiego, ponieważ większość z uczniów należy do tego właśnie Kościoła. Jeżeli zdarza się, że wśród uczniów są osoby innych wyznań, wówczas nauczyciel (lub uczeń na prośbę nauczyciela) przygotowuje i przedstawia poglądy innego Kościoła na daną problematykę. Uczniowie często konfrontują wypowiedzi nauczyciela prowadzącego zajęcia „Wychowanie do życia w rodzinie” ze zdaniem innych nauczycieli.

Każdy nauczyciel, a szczególnie ten, który będzie realizował zajęcia edukacyjne z „Wychowania do życia w rodzinie”, winien mieć jasny cel swojego oddziaływania. Chodzi o to, aby nauczyciel tego przedmiotu i jego świat wartości rzeczywiście wspierał uczniów w kształtowaniu ich osobowości oraz pomagał wychowankom otworzyć się na potrzeby drugiego człowieka. Ze względu na specyfikę przedmiotu, nauczyciel powinien stworzyć w czasie lekcji atmosferę otwartości, szczerości, zaufania i dyskrecji. Ma również zachęcać uczniów, aby poruszając jakiegokolwiek temat, starali się nie mówić personalnie, ponieważ reakcje kolegów mogą być w przyszłości bardzo krzywdzące. Prowadzący zajęcia „Wychowanie do życia w rodzinie” ma kwalifikacje, które nadają mu uprawnienia funkcjonariusza. Jeśli podczas dyskusji, rozmów, spotkań któraś z wypowiedzi ucznia zaniepokoi nauczyciela, ma on obowiązek zgłosić to do wychowawcy, pedagoga

¹⁹ *Ministerstwo Edukacji Narodowej o wychowaniu do życia w rodzinie*, Biblioteczka Reformy, Warszawa 2001.

szkolnego, dyrekcji, ewentualnie porozmawiać z rodzicami. Jeżeli zachodzi konieczność (przemoc w rodzinie, molestowanie), musi interweniować niezwłocznie.

Poprzez stopniową realizację programu uczniowie powinni osiągnąć emocjonalną dojrzałość oraz przyjąć taką postawę, która umożliwi im życie w rodzinie pełnej pokoju i radości. Świat wartości, o którym nauczyciel będzie mówił i przedstawiał, da wychowankom motywację do urzeczywistnienia we własnym życiu dobra, piękna i prawdy oraz właściwe zrozumienie odpowiedzialności.

Realizacja zajęć „Wychowanie do życia w rodzinie” na Warmii i Mazurach

Kuratorium Oświaty w Olsztynie we wrześniu 2003 roku na zlecenie Ministerstwa Edukacji Narodowej i Sportu przeprowadziło badania dotyczące realizacji w szkołach zajęć edukacyjnych „Wychowanie do życia w rodzinie”²⁰. Narzędziem badawczym, którym posłużyło się Kuratorium, była ankieta do dyrektora szkoły opracowana przez MENiS. Ankiety zostały przekazane wszystkim dyrektorom szkół, w których realizuje się zajęcia „Wychowanie do życia w rodzinie”, przez wizytatorów Kuratorium Oświaty w Olsztynie, delegatury Kuratorium Oświaty w Elblągu i delegatury Kuratorium Oświaty w Ełku. W każdym rejonie wizytacyjnym (Olsztynie, Elblągu, Ełku) opracowano ankiety zbiorcze, które posłużyły do stworzenia ostatecznego raportu województwa Warmińsko-Mazurskiego.

Wyniki ankiet nadesłanych przez dyrektorów szkół przedstawiają się następująco:

- zajęcia edukacyjne „Wychowanie do życia w rodzinie” realizowano w 868 szkołach wszystkich typów, prowadziło je 890 nauczycieli;
- kwalifikacje zgodne z nauczaniem przedmiotem posiadało 722 nauczycieli, w tym 338 osób odbyło kursy kwalifikacyjne, a 384 ma ukończone odpowiednie studia podyplomowe;
- 124 nauczycieli miało kwalifikacje zbliżone do nauczanego przedmiotu;
- 90 nauczycieli nie posiadało kwalifikacji do nauczania przedmiotu;
- we wszystkich szkołach liczba planowanych godzin była zgodna z przedmiotowym rozporządzeniem:

²⁰ Wyniki monitorowania warunków realizacji w szkołach zajęć edukacyjnych „Wychowanie do życia w rodzinie”, Kuratorium Oświaty w Olsztynie, wrzesień 2003.

szkoła podstawowa – z godzin do dyspozycji dyrektora po 14 godzin w klasach V i VI (w tym 5 godzin z podziałem na grupy dziewcząt i chłopców);

gimnazjum – z godzin przewidzianych na realizację zajęć edukacyjnych „Wiedza o społeczeństwie” we wszystkich klasach po 14 godzin (w tym 5 godzin z podziałem na grupy dziewcząt i chłopców);

szkoły ponadgimnazjalne – z godzin do dyspozycji dyrektora w każdej klasie po 14 godzin (w tym 5 godzin z podziałem na grupy dziewcząt i chłopców);

technika – w klasach I–III realizowano ramowy plan nauczania stanowiący załącznik nr 12 do rozporządzenia MENiS z dnia 12 lutego 2002 roku w sprawie ramowych planów nauczania;

szkoły ponadpodstawowe – po 10 godzin w każdej klasie w ramach zajęć „Wychowanie do życia w rodzinie”;

publiczne szkoły ponadpodstawowe specjalne – w ramach zajęć „Przygotowanie do życia w rodzinie” lub z godzin do dyspozycji dyrektora 1 godzinę tygodniowo w każdej klasie;

– w niektórych szkołach podstawowych i gimnazjach utworzono grupy międzyoddziałowe²¹.

Badania wykazały również, iż nauczyciele realizują programy zatwierdzone przez Ministra Edukacji Narodowej i Sportu oraz programy autorskie. W kilku przypadkach wymieniono programy, które nie figurują na liście MENiS, a kilka szkół w ogóle nie udzieliło odpowiedzi na to pytanie.

Do realizacji zajęć „Wychowanie do życia w rodzinie” w 350 szkołach podstawowych posługiwano się podręcznikiem pod red. Tadeusza Króla *Wędrując ku dorosłości. Wychowanie do życia w rodzinie dla uczniów*. 124 szkoły pracowało na wydaniu specjalnym. W 62 gimnazjach wykorzystywano pracę Ewy Kosińskiej *Wokół nas. Wiedza o społeczeństwie. Moduł: Wychowanie do życia w rodzinie* oraz podręcznik Tadeusza Króla dla gimnazjalistów *Wędrując ku dorosłości*. W ankietach wymieniono również inne podręczniki, ale w bardzo niewielkim procencie. Stosunkowo duża liczba szkół (ok. 1/3) nie korzysta z żadnego z podręczników wymienionych w ankiecie, a tym samym zalecanych przez MENiS.

Działaniami stymulującymi zainteresowania uczniów w zakresie wiedzy o życiu w rodzinie, jakie podejmowały szkoły, nauczyciele, wychowawcy, były: konkursy, olimpiady wiedzy, wystawy, prelekcje, festyny rodzinne,

²¹ Wyniki monitorowania warunków realizacji w szkołach zajęć edukacyjnych „Wychowanie do życia w rodzinie”, Kuratorium Oświaty w Olsztynie, wrzesień 2003.

sesje naukowe, projekcje filmów, małe formy teatralne, happeningi, koncerty, kolportaż materiałów tematycznych, spotkania z psychologiem, imprezy integracyjne, apele, rajdy, warsztaty dla rodziców.

Warmińsko-Mazurski Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli w Olsztynie od roku szkolnego 1998/1999 prowadzi kursy kwalifikacyjne z zakresu zajęć edukacyjnych „Wiedza o życiu seksualnym człowieka”. Liczący 250 godzin dydaktycznych kurs ukończyło wówczas 39 osób. Zgodnie z prawem w następnym roku szkolnym, 1999/2000, nazwa kursów kwalifikacyjnych została zmieniona na „Wychowanie do życia w rodzinie”. Liczbę godzin dydaktycznych składających się na treści programowe kursu w poszczególnych latach oraz liczbę osób zdobywających kwalifikacje i uprawnienia do prowadzenia zajęć edukacyjnych z wychowania do życia w rodzinie przedstawia poniższa tabela.

Rok szkolny	Liczba kursów	Liczba godzin dydaktycznych	Liczba uczestników
1999/2000	1	250	20
	2	260	44
2000/2001	1	250	33
	2	250	30
2001/2002	1	250	32
2002/2003	1	270	42
2003/2004	1	270	30
2004/2005	1	270	33
2005/2006	1	270	34
2006/2007	1	270	21
2007/2008	1	300	35
2008/2009	1	300	23

Dane z tabeli jednoznacznie wskazują na to, iż liczba nauczycieli pragnących otrzymać dodatkowe kwalifikacje z przedmiotu „Wychowanie do życia w rodzinie” maleje, pomimo iż zakres przekazywanych informacji i wiadomości dydaktycznych wzrasta. Oferta edukacyjna na rok 2010 Warmińsko-Mazurskiego Ośrodka Doskonalenia Nauczycieli w Olsztynie w ogóle nie przewiduje kursów nadających uprawnienia w tej dziedzinie²². W formie niepłatnej w miesiącu kwietniu w filii w Elku Warmińsko-Mazurskiego Ośrodka Doskonalenia Nauczycieli odbyło się seminarium dla nauczycieli prowadzących zajęcia edukacyjne „Wychowanie do życia

²² Warmińsko-Mazurski Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli w Olsztynie, *Oferta edukacyjna 2010*, Olsztyn 2010.

w rodzinie” nt. *Reakcja na kłopotliwe pytania uczniów uczestniczących w zajęciach „Wychowanie do życia w rodzinie”*²³. Dodatkowo Warmińsko-Mazurski Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli w swojej ofercie edukacyjnej na rok 2010 proponował szereg płatnych kursów doskonalących i warsztatów dla nauczycieli, pedagogów, wychowawców, psychologów z zakresu opieki, wychowania, profilaktyki i wychowania do życia w rodzinie²⁴.

Wielu rodziców nadal uważa, że informacje o życiu seksualnym przekazywane w szkole podstawowej lub gimnazjum są przedwczesne i mogą skierować myślenie oraz zachowanie dzieci w zgubnym dla nich kierunku. Na stronach internetowych nie brakuje wypowiedzi typu: „Nie wyrażę zgody na to, żeby moja córka (gimnazjalistka) uczestniczyła w tych lekcjach. Nie wiem, jaki sens ma edukowanie dzieci w zakresie antykoncepcji. Żeby wiedziały, jak bezpiecznie uprawiać seks? Wychowanie do życia w rodzinie to zadanie rodziców, dziadków. Rodzina jest święta i tak należy ją traktować”²⁵. Niemniej jednak w Województwie Warmińsko-Mazurskim z zajęć edukacyjnych „Wychowanie do życia w rodzinie” rezygnuje bardzo niewielu uczniów: „Są to sporadyczne przypadki. Najczęściej są to osoby, które w szkole podstawowej również nie brały udziału w tego typu zajęciach. Natomiast wraz z dorastaniem ich zdanie zmienia się i często przychodzą na lekcje (choć wcale nie muszą), ponieważ tematy są dla nich interesujące”²⁶. Dla uniknięcia sytuacji, w których rodzice będą przeciwni uczestniczeniu ich dzieci w zajęciach z wychowania do życia w rodzinie, nauczyciele tego przedmiotu bądź wychowawcy przed przystąpieniem do zajęć powinni zorganizować spotkanie z rodzicami w celu przedstawienia pełnej informacji o celach i treściach programu, literaturze oraz pomocach dydaktycznych wykorzystywanych na lekcjach.

²³ Tamże, s. 22.

²⁴ Między innymi: Szkoła dla Rodziców i Wychowawców. „Jak mówić, żeby dzieci nas słuchały, jak słuchać, żeby dzieci do nas mówiły”, „Nastolatek” Szkoła dla Rodziców i Wychowawców, „Wyjątkowe Rodzicielstwo” – szkoła dla Rodziców Dzieci niepełnosprawnych, Program Golden Five (złota piątka) wspomagająca osiągnięcia szkolne i rozwój osobisty uczniów na poziomie gimnazjum, Psychoterapia poznawczo-behawioralna dzieci i młodzieży, Uczeń z ADHD w szkole, Interwencja kryzysowa w szkole po śmierci samobójczej ucznia oraz innych zdarzeń krytycznych, Kontakt pomocy w pracy z uczniem i rodzicem, Trening umiejętności wychowawczych, odkrywamy zasoby – jak wspierać poczucie wartości uczniów, Profilaktyka agresji i przemocy w środowisku szkolnym, Seksualność osób niepełnosprawnych – formy pomocy, profilaktyka, Przemoc seksualna wobec dzieci – diagnoza, formy pomocy. Tamże, s. 31–32.

²⁵ Komentarz ‘Joanny’ do artykułu *Obowiązkowe wychowanie do życia w rodzinie*, <http://ekai.pl/wydarzenia/x21835/obowiazkowe-wychowanie-do-zycia-w-rodzinie/> (dostęp: 12 czerwca 2010).

²⁶ Wywiad przeprowadzony 29 czerwca 2010 roku z Ewą Mieszczczyńską, nauczycielką historii oraz wychowania do życia w rodzinie w Gimnazjum nr 3 w Olsztynie.

Podstawa programowa, jak również prowadzący zajęcia nauczyciele zapewniają, że tematyka prowadzonych zajęć jest absolutnie i całkowicie dostosowana do wieku i rozwoju uczniów. „Zagadnienia dotyczące dojrzewania dziewcząt i chłopców, różnic płciowych, aspektów psychologicznych dojrzewania, a następnie rodzicielstwa, inicjacji seksualnej, antykoncepcji, molestowania, dewiacji seksualnej pojawiają się dopiero w II i III klasie gimnazjum. Tematyka zajęć w pierwszej klasie gimnazjum (spędzanie wolnego czasu, asertywność, przyjaźń, pierwsza miłość, jak kochać i być kochanym, rodzaje miłości, wartości, autorytety, rodzina i jej podstawy prawne, higiena ciała) jest bardziej luźna, zabawowa, ucząca pracy w zespole i wymaga mniej zaangażowania uczniów na lekcji niż w klasach następnych. Najbardziej nośnym tematem wśród gimnazjalistów jest miłość homoseksualna. Najczęstszym autorytetem dla młodzieży są ludzie ze świata mediów, czasami Jan Paweł II, znani sportowcy, ale w każdej klasie zdarzają się uczniowie, którzy uważają, że ich największym autorytetem są rodzice lub ogólnie rodzina”²⁷.

Wnioski

W dzisiejszym świecie coraz częściej rodzice przekazują (często nieświadomie) oddziaływania wychowawcze otoczeniu, do którego ich dziecko trafia. Zatem „pomoc” w wychowywaniu człowieka świadczą media, szczególnie telewizja, Internet, czasopisma młodzieżowe oraz grupa rówieśnicza, również znajdująca się pod wpływem tych popularnych „wychowawców”. I nie jest prawdą, że nastolatki nie są uświadomione seksualnie i właśnie dlatego zachodzą w ciążę. Zresztą, gdyby zależało to tylko od uświadamiania, to w krajach zachodnich, gdzie proces ten rozpoczyna się właściwie już w przedszkolu, nie byłoby w ogóle nieplanowanych ciąż i licznych aborcji. Znaczenie ma nie tyle samo uświadomienie, ile jego właściwa forma. Medialna forma przekazu wiadomości tego typu (telewizja i prasa młodzieżowa) najczęściej nie jest odpowiednia, ponieważ nie trafia do uczuć dzieci i młodzieży. W rezultacie informacja jest przekazana, ale pozostaje nieprzetworzona w głowach i sercach większości nastolatków. W sytuacji gdy dziewczyna lub chłopak mają 14, 15, 16 lat i nie mają jeszcze sympatii, często czują się gorsi i zastanawiają się, czy są... normalni.

Ostre polemiki dotyczące edukacji w szkole na temat seksualności, dojrzewania, miłości, antykoncepcji, dobierania odpowiednich partnerów do

²⁷ Tamże.

założenia rodziny od kilku lat są obecne na różnych szczeblach, poczynając od rodziny i kończąc na ministerstwach. Jedni postulują całkowity zakaz, inni kładą nacisk na wiedzę fizjologiczną i uświadamianie. W konsekwencji młodzi ludzie nie zdobywają żadnych sensownych informacji na ten temat w szkole. Tę wiedzę uczniowie pozyskują w dostępny im sposób – rówieśnicy, Internet, telewizja, prasa. Jest to jednak temat specyficzny, gdyż dotyczy relacji międzyludzkich. Rozmawiać o tym należy, będąc właśnie w relacji, kiedy uczniowie mogą dopytać, sprostować czy po prostu uzyskać dodatkowe wyjaśnienia.

Informacje młodych ludzi na temat seksualności i życia rodzinnego najczęściej są mieszaniną wiedzy encyklopedycznej, plotek rozsiewanych przez rówieśników, fantazji i przeinaczeń. Znają różnice anatomiczne między płciami i wiedzą, skąd się biorą dzieci, ale bardzo mgliste mają pojęcie:

- jaka jest rzeczywista budowa narządów płciowych;
- na temat faz cyklu biologicznego kobiet, nie rozumieją terminów „dni płodne”, „dni niepłodne”;
- na czym polega antykoncepcja;
- o związku, który powinien poprzedzać współżycie seksualne, nie znają poszczególnych etapów jego budowania;
- jak poznać, czy to jest właściwy partner.

Fakt braku posiadania przez uczniów odpowiedniej wiedzy na temat dojrzewania, seksualności, współżycia, zakładania rodziny skłania do zastanowienia się, czy tematy podejmowane w szkole na zajęciach edukacyjnych „Wychowanie do życia w rodzinie” są odpowiednie, wystarczająco opracowane i przekazane. Z całą pewnością brakuje tematów typu:

- jak ludzie wchodzą w relacje – krok po kroku, jak przebiega budowanie związku od poznania się do współżycia;
- na czym polega zakochanie, po czym poznać, że jest to „właściwa” dla ciebie osoba;
- przygotowanie do podjęcia współżycia – czy jest to właściwy partner, czy chcę, żeby był ojcem moich dzieci, czy myślę o ciąży, czy rozmawiam z partnerem o ciąży;
- akt seksualny, zapłodnienie;
- metody antykoncepcji;
- zagadnienia homoseksualizmu.

Nauczyciele prowadzący zajęcia edukacyjne „Wychowanie do życia w rodzinie” w większości wypadków ubolewają, iż zajęcia te nie są obo-

wiązkowe²⁸: „... zajęcia są nieobowiązkowe (a szkoda), w szkole ponadgimnazjalnej uczniowie oczekują »zapłaty« za aktywne uczestnictwo w zajęciach, choćby w postaci plusa, ale najlepiej piątki. Brak klasycznej oceny często utrudnia pracę z uczniami”. „Ocena mobilizowałaby uczniów do większej aktywności na lekcjach. Nauczyciele mieliby możliwość sprawdzić, jaką konkretnie wiedzę posiadają uczniowie na poszczególne tematy poprzez zadawanie pracy domowej. Uczniowie, wykonując interesującą pracę, mogliby zdobyć dobrą ocenę, pogłębić wiedzę, zadać nauczycielowi pytania, które wynikły w trakcie wykonywania pracy domowej”²⁹.

Problemem w prowadzeniu zajęć edukacyjnych „Wychowanie do życia w rodzinie” (szczególnie w dużych szkołach miejskich) jest również brak bliższych, dłuższych i częstszych kontaktów z niektórymi zespołami uczniowskimi³⁰. Taka sytuacja niewątpliwie jest stresująca dla nauczyciela, bo nie jest w stanie zapamiętać imion i nazwisk uczniów, których tylko kojarzy z widzenia, jak również dla uczniów, którzy nie mają czasu i sposobności zaufania i otwarcia się przed nauczycielem, którego „ledwo” znają.

Nauczyciele muszą być otwarci na różne stwierdzenia młodzieży. Ich zadaniem jest pokazać różne oblicza interesującego uczniów tematu lub zjawiska (aborcja, eutanazja, homoseksualizm). Niestety, zdarza się, że to właśnie dorośli prowadzący takie zajęcia mają bariery i problemy z ustunkowaniem się do niektórych zjawisk³¹. Młodzi ludzie, często pozostawieni samym sobie, bardzo potrzebują spotkania i rozmowy z człowiekiem dorosłym, kimś, kto ich nie wyśmiewa, nie skrytykuje, znajdzie dla nich czas i odpowie na pytania, które czasem trudno zadać rodzicom. Niejednokrotnie „starsi” nie mają czasu albo unikają rozmów ze swoimi dorastającymi dziećmi, które doskonale to wyczuwają. Wtedy potrzebny jest nauczyciel i przedmiot „Wychowanie do życia w rodzinie”, właśnie taki, kiedy na lekcji można z siebie wyrzucić, chociażby anonimowo, nurtujące pytania, na które odpowie mądry nauczyciel.

²⁸ *Forum dla nauczycieli, wychowawców, rodziców*, http://www.wychowanie.pl/artykuly.php?id_artyku=63 (dostęp: 26 maja 2010).

²⁹ Wywiad przeprowadzony 29 czerwca 2010 roku z Ewą Mieszczynską, nauczycielką przedmiotów historii oraz wychowania do życia w rodzinie w Gimnazjum nr 3 w Olsztynie.

³⁰ Nauczyciele, prowadzący zajęcia edukacyjne „Wychowanie do życia w rodzinie”, z niektórymi zespołami klasowymi często mają styczność tylko i wyłącznie podczas tych lekcji, które odbywają się raz tygodniowo (z powodów świąt, rekolekcji itp. spotkania nieraz odbywają się raz na dwa, trzy tygodnie).

³¹ Doświadczenia wyniesione z kursów kwalifikacyjnych z zajęć edukacyjnych „Wychowanie do życia w rodzinie” w Warmińsko-Mazurskim Ośrodku Doskonalenia Nauczycieli w Olsztynie przez Ewę Mieszczynską, nauczycielkę przedmiotów historii oraz wychowania do życia w rodzinie w Gimnazjum nr 3 w Olsztynie. Wywiad przeprowadzony 29 czerwca 2010 roku w Olsztynie.